

Державне управління

УДК 37.014+316.77

Іщенко Андрій Юрійович

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник

відділу внутрішньополітичних досліджень

Національний інститут стратегічних досліджень

Ishchenko Andriy

PhD in Philology,

Senior Researcher, Chief Scientist of the

Department of domestic policy research

National Institute for Strategic Studies

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ В
УКРАЇНІ
CURRENT ISSUES OF MEDIA EDUCATION IMPLEMENTATION IN
UKRAINE**

Анотація. Висвітлено актуальність впровадження медіаосвіти в освітній системі України з урахуванням необхідності протидії деструктивним інформаційним та психологічним складовим російської агресії та змін, що відбуваються в українській та глобальній медіасфері. Проаналізовано виклики та проблемні моменти, притаманні поточному етапу впровадження елементів медіаосвіти, цифрової грамотності, критичного мислення.

Ключові слова: медіаосвіта, цифрові технології, цифрова грамотність, критичне мислення, компетенції.

Summary. *The article highlights the relevance of the introduction of media education in the educational system of Ukraine taking into account the need to counteract destructive information and psychological components of the Russian aggression and the changes taking place in the Ukrainian and global media sphere. The challenges and problems inherent in the current stage of introducing the elements of media education, digital literacy, and critical thinking are analyzed.*

Key words: *media education, digital technologies, digital literacy, critical thinking, competences.*

Підвищення якості освіти є одним із головних пріоритетів державної політики в освітній сфері. Особливе значення надається переорієнтації освіти на формування необхідних для життя ключових компетентностей, тобто забезпеченні зростання ступеня відповідності змісту і форм освіти соціально-економічним реаліям у світі, що змінюється. В рамках процесу реформування вітчизняної системи освіти здійснюється впровадження медіаосвіти, медіа- та цифрової грамотності, покликаних стати ефективним рушієм оновлення української освітньої галузі та суспільства в цілому.

Актуальність медіаосвіти і критичного мислення для вітчизняної освітньої галузі визначається змінами у національній та глобальній економіці, а також змінами у функціонуванні традиційних і нових медіа та медіаповідомлень. Протягом останніх двох десятиліть дедалі потужнішу роль у цьому процесі відіграє піднесення базованих на інтернет-технологіях соціальних медіа, у першу чергу соціальних мереж на зразок Facebook. При цьому новітні медіа, будучи переважним джерелом інформації, ідей і суджень для професіоналів у царині традиційних медіа, опосередкованим чином справляють потужний вплив на тих, хто безпосередньо користується ними не так активно, віддаючи перевагу, наприклад, телебаченню. В умовах швидкого розвитку інформаційно-

комунікаційних технологій та демократичного політичного устрою, у якому свобода слова і медіа (як традиційні, так і новітні) відіграють одну з ключових ролей, краще розуміння змін у медіасфері веде до розробки як нових ефектних засобів інформаційного впливу, так і інструментів та методів протидії ним. З огляду на це, одне із головних завдань медіаосвіти полягає в тому, щоб ознайомити учнів і студентів з позитивними та негативними сторонами традиційних та особливо новітніх медіа, навчити ефективно ними користуватися у вирішенні повсякденних життєвих завдань, оцінювати достовірність інформаційних джерел, критично ставитися до медіаповідомлень.

Дедалі більшого поширення у школах набувають різноманітні інтерактивні мультимедійні комп’ютерні комплекси, центром яких є спеціальній інтерактивні (сенсорні) класні дошки та сучасні проектори, за допомогою яких у навчальний процес можливо інтегрувати широкий спектр аудіовізуальних інтерактивних матеріалів та навчальних інструментів. Внаслідок цього одним із суттєвих викликів, що постає перед системою освіти є розробка ефективного навчального змісту, який уповні відповідатиме значним можливостями новітніх технічних засобів.

Надзвичайно важливими чинниками актуалізації медіаосвіти, медіа- та цифрової грамотності в останні роки стали пандемія COVID-19 та повномасштабна російська агресія проти України. Вже на першому етапі російського вторгнення Понад 10 млн [1] людей під тиском обставин змінили місце життя: 6,5 млн у межах країни, 3,9 млн виїхали за кордон. Переважно це жінки та діти. ЮНІСЕФ повідомляє [2], що з усього дитячого населення України більше ніж половина – 4,3 млн дітей із 7,5 млн загалом – вимушені були покинути свої домівки. Було підтверджено, що за кордон виїхали більш як 23 тис. педагогічних працівників і понад 600 тис. учнів [3]. Природним чином ці драматичні зміни зумовили значне підвищення ваги в освітньому процесі

дистанційних методів і засобів, сприяють зростанню значення самостійного опрацювання і засвоєння учнями і студентами навчального матеріалу.

Актуальність впровадження медіаосвіти і критичного мислення в освітній системі України зумовлюється необхідністю протидії зовнішнім деструктивним інформаційним впливам, формування у молодого покоління опірності до них, а в більш широкому сенсі – зміцнення єдності суспільства та суспільної консолідації. У повномасштабній військовій агресії проти України активно застосовується широкий арсенал медійних засобів, у тому числі нових медіа – інтернет-сайтів, блогів, соціальних мереж. Суттєва особливість названих новітніх інформаційних носіїв полягає у їх набагато вищій стійкості до традиційних обмежувальних заходів: якщо в телевізійному просторі ефективно протистояти ворожій пропаганді можливо через законодавче обмеження поширення мовлення відповідних каналів в ефірі і кабельних мережах, то дієве обмеження антиукраїнської пропаганди і неправдивої інформації в Інтернеті, з огляду на глобальний характер технології, навряд чи є технічно можливим. Також можна прогнозувати подальшу активізацію інформаційним агресором використання адресності нових медіа.

Інформаційна агресія проти України, що відбувається з широким використанням традиційних і нових медіа, вимагає, поряд зі вжиттям адекватних обмежувальних заходів, активної наступальної протидії: 1) витіснення ворожої пропаганди та маніпулятивних медіаповідомлень якісним вітчизняним медійним продуктом та 2) формування в української аудиторії (передусім учнівської молоді) критичного ставлення до отримуваної інформації та навичок її аналізу щодо виявлення пропагандистської маніпулятивності. Навички критичного сприйняття інформації в Інтернеті і традиційних ЗМІ, аналізу медійних повідомлень, оцінювання їх достовірності і об’єктивності може і повинна формувати

українська медіаосвіта. У змістовному плані потрібно посилювати контрпропагандистські, виховні та загальнополітичні складові, спрямовані на опір ворожій пропаганді й маніпуляціям, у тому числі навички критичного аналізу медійних повідомлень, викриття упереджених, неправдивих та маніпулятивних повідомлень та мотивів їхніх авторів і замовників.

У процесі впровадження медіаосвіти потрібно постійно зважати на необхідність попередження ризиків, пов'язаних зі швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та їх проникненням в усі сфери життя. Так, з одного боку, найрізноманітніша інформація стає набагато доступнішою, однак, з іншого, виокремлення справді важливої, достовірної і корисної інформації вимагає не тільки додаткових зусиль, а й нових компетенцій, що повинні спиратися на міцну світоглядну основу, спільні для всього суспільства цінності. Згадані нові компетенції стають дедалі важливішими для повсякденного життя і діяльності особи (наприклад, у питаннях трудової діяльності, налагодження потрібних контактів, отримання різноманітної економічної інформації тощо).

Потрібно зважати також на те, що поширення новітніх комунікаційних технологій та пов'язаних з ними інструментів і засобів сприяє подальшій фрагментації інформаційного простору і, внаслідок цього, усього суспільства – зростанню кількості не пов'язаних одна з одною соціальних груп, раніше об'єднаних єдиним культурно-інформаційним полем спільних соціальних практик та традиційних друкованих і електронних ЗМІ. Для того, щоб виокремлювати достовірну й неупереджену інформацію, дедалі потрібнішими стають не тільки специфічні уміння і навички, а й міцна загальна світоглядна основа, яка спонукає до постійного зіставлення й аналізу фактів і оцінок, пошуку альтернативних джерел інформації, формування власних свідомих висновків і суджень. Таким чином, завдання формування і зміцнення

національної ідентичності, патріотизму, прищеплення європейських цінностей вимагає активного впровадження медіаосвіти, зокрема у плані формування і розвитку критичного мислення та компетенцій, пов'язаних з роботою з інформацією в широкому сенсі.

Впровадження медіаосвіти в Україні також тісно пов'язане з курсом нашої держави на повноправне входження до Європейського Союзу, де розвиток медіаосвіти є одним з головних пріоритетів освітньої політики. 2008 року Європейський парламент ухвалив «Резолюцію щодо медіаграмотності у цифровому світі» [4]. У цьому документі обґрунтовується необхідність цілеспрямованого розвитку медіаосвіти у державах ЄС, формулюються рекомендації щодо конкретних шляхів реалізації цього завдання на різних освітніх рівнях. У «Резолюції щодо медіаграмотності у цифровому світі» Європейського парламенту подаються практичні рекомендації для національних освітніх систем. Зокрема, у п. 18 йдеться про те, що «медіаосвіта повинна стати компонентом формальної освіти, доступним усім дітям, повинна стати невід'ємною частиною навчальної програми на всіх етапах шкільного навчання», а п. 19 рекомендує «включити медіаграмотність як базову компетенцію до Європейської програми освіти протягом життя» [4].

Медіаосвіта в Україні впроваджується у плідній взаємодії з численними громадськими організаціями, як освітньої, так і медійної спрямованості, а також є предметом постійної уваги і підтримки урядів та організацій громадського суспільства провідних демократичних держав світу. Так, одну зі щорічних конференцій з медіаосвіти та медіаграмотності, організовану міжнародною громадською організацією Internews в Україні та українською громадською організацією Академія української преси (АУП), відкривала посол США в Україні М. Йованович. Прикметно, що у своєму виступі посол США, зокрема, зазначила: «Сьогодні всі ми маємо розвинути у собі навичку критичного сприйняття

інформації. Завдання вчителів – не лише навчити дітей розрізняти фейкові новини: ви їх вчите ширшого вміння – робити судження. Критичне мислення важливе під час навчання, але воно ще важливіше, коли молодь вже йде в реальний світ й ухвалює самостійні рішення. Прискіпливо ставитися до фактів, зважувати й аналізувати альтернативи – це фундаментальні речі, яких ви, вчителі, навчаєте учнів. Ви формуєте покоління нових громадян, здатних сумніватися і не приймати на віру першу-ліпшу відповідь. Переконана, що розвиток критичного мислення зробить сильнішими людей, суспільство та, зрештою, сильнішою Україну» [6].

З 2016 року в Україні набула чинності нова редакція Концепції впровадження медіаосвіти України, яка має на меті «сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей» [7]. Згадана Концепція спрямована на підготовку і проведення широкомасштабного поетапного експериментального і подальшого інтенсивного масового впровадження медіаосвіти в педагогічну практику на всіх рівнях; пріоритетне започаткування шкільної та позашкільної медіаосвіти, що має стати головною інтеграційною ланкою формування цілісної системи медіаосвіти; забезпечення медіаосвіти у вищій школі, насамперед при підготовці фахівців педагогічного профілю; врахування завдань медіаосвіти в ході здійснення освітніх реформ та планування відповідних бюджетних асигнувань; ініціювання широкої громадської підтримки медіаосвітнього руху, включаючи міжнародну співпрацю в цій сфері. Концепція базується на

вивченні стану медіакультури населення України та міжнародному досвіді організації медіаосвіти. Основні положення Концепції відповідають завданням, сформульованим у Паризькій програмі-рекомендаціях з медіаосвіти ЮНЕСКО (від 22 червня 2007 р.) та резолюції Європарламенту щодо медіаграмотності у світі цифрової інформації (від 16 грудня 2008 р.). Обов’язки провідного координатора впровадження медіаосвіти в країні покладено на Національну академію педагогічних наук України.

На виконання положень і принципів, сформульованих у Концепції провадження медіаосвіти було здійснено та реалізується нині низка заходів. Зокрема, 2010–2016 рр. було проведено експериментальний етап впровадження елементів медіаосвіти у близько 200 загальноосвітніх школах по всій Україні. На основі напрацьованого досвіду у 10 класах розпочалося вивчення окремого предмету «Медіакультура», а в серпні 2017 року розпочалася реалізація Всеукраїнського експерименту «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» [8], розрахований на період до 2022 року. Серед завдань експерименту зазначаються розробка комплексу навчальних програм для наскрізної інтегрованої медіаосвіти з урахуванням особливостей впровадження концепції Нової української школи, а також відповідного методичного забезпечення; розробка та апробація психолого-педагогічних технологій організації процесу інтенсивного впровадження наскрізної медіаосвіти; підготовка навчально-методичних комплексів медіаосвітніх спецкурсів для підготовки педагогів та психологів і підвищення їхньої кваліфікації.

До десяти ключових компетентностей, визначених як цілі освітньої реформи увійшла інформаційно-цифрова компетентність, яка передбачає впевнене і водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні» та навички з

інформаційної й медіаграмотності. У Стандарті початкової освіти Нової української школи передбачено змістову лінію «Досліджуємо медіа», спрямованої на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її, створювати прості медіапродукти. Міністерство освіти і науки України у наступні кілька років планує поширити відповідні стандарти на базову освіту і профільну (старшу) школу.

Поточний етап впровадження медіаосвіти і медіаграмотності в Україні позначений також низкою викликів і проблемних моментів. Варто відзначити, що вони часто виходять за межі освітньої сфери, і для їх подолання необхідні спільні зусилля освітян, медіапрофесіоналів та широкої громадськості. Серед численних актуальних проблем і викликів у першу чергу варто відзначити, зокрема, такі:

1. Нагальна потреба у спеціалізованій підготовці молодих педагогів та підвищенні кваліфікації тих, хто вже працюють. Названа проблема ще більше ускладнюється через те, що суттєвою частиною спадку радянського минулого в освіті є не просто брак критичного мислення, а також і брак можливостей його розвитку: якщо вчитель сам на належному рівні не володіє критичним мисленням, то він і не здатний навчити цього дітей.

2. Освітянська спільнота досі не має однастайності щодо того, чи потрібно вивчати медіа та розвивати критичне мислення в рамках додаткової окремої навчальної дисципліни (поряд з інтеграцією елементів медіаосвіти і медіаграмотності у наявні навчальні предмети і програми, що однастайно підтримується представниками освітянської спільноти).

3. Недостатня координація дій державних структур, дотичних до вирішення питання впровадження медіаосвіти, часом брак комунікації і спільного розуміння проблеми та шляхів її вирішення.

4. Недостатня увага до впровадження медіаосвіти та медіаграмотності з боку провідних українських ЗМІ, як традиційних, так і

нових. Великі медіа, виконуючи політичні і бізнесові завдання своїх власників, надто часто поширюють упереджені, маніпулятивні, а часом і відверто неправдиві повідомлення. В такому становищі провідником високих стандартів інформаційної діяльності та медіаосвіти і медіапросвіти молоді й українського суспільства в цілому мають стати Національна суспільна телерадіокомпанія України та приватні мовники, готові у своїй повсякденній діяльності дотримуватися високих медіастандартів.

5. Швидкі зміни у глобальній медіасфері. Ефективність медіаосвіти великою мірою визначається здатністю учнів і студентів застосовувати вивчене у практичному житті, що навряд чи буде можливим, коли їх навчатимуть на прикладах з друкованої преси, яка для багатьох молодих людей вже невдовзі може стати анахронізмом. Крім того, що нині швидко відходять у минуле певні носії інформації, те саме відбувається з моделями функціонування медіаповідомлень незалежно від каналів їх поширення і отримання. Відповідно, ще один суттєвий виклик для впровадження медіаосвіти полягає в тому, щоб зуміти виокремити незмінні принципи і компоненти медіадіяльності та спрогнозувати найсуттєвіші особливості майбутнього розвитку медіасфери.

Висновки. Серед ключових напрямів оновлення змісту освіти важливе місце належить упровадженню і розвитку сучасної медіаосвіти, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіасистемою, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (опосередковане різноманітними електронними пристроями спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа. Для ефективного впровадження медіаосвіти, розробки навчальних програм і матеріалів, підготовки вчителів та викладачів необхідним є адекватне осмислення ролі і місця цієї нової навчальної дисципліни в Україні і світі

на сучасному етапі, та її специфіки порівняно з іншими навчальними дисциплінами. Відповідно, оновлення змісту освіти має передбачати зміцнення зв'язку освіти з життям, зростання ступеня відповідності її змісту і форм соціальним, економічним і політичним реаліям сучасності. Також медіаосвіта має стати однією з важливих складових випрацювання ефективної протидії зовнішній інформаційній агресії, формуючи в учнів і студентів навички критичного сприйняття інформації, аналізу повідомлень з різних джерел, оцінювання їх достовірності та об'єктивності.

Актуальною є потреба розвитку цифрових компетенцій, освоєння новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для учнів, студентів, педагогічних працівників, що сприятиме розвитку критичного мислення, здатності до самостійних аргументованих суджень, умінню навчатися впродовж життя. Використання ІКТ відкриває нові можливості для проєктування й реалізації освітнього процесу, потребує засвоєння та розвитку цифрових компетенцій. ІКТ, зокрема, роблять освіту доступнішою, урізноманітнюють форми її отримання, забезпечують безперервність освіти впродовж життя, розвиток особистісно орієнтованого навчання тощо.

Виходячи з наявних форм ІКТ та нових завдань, що постали перед системою освіти унаслідок пришвидшення розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у світі, пандемії COVID-19 і особливо агресії РФ проти України, доцільно формувати освітню політику, яка б сприяла впровадженню різноманітних форм ІКТ в національний навчальний процес на всіх його рівнях. З цією метою необхідно формувати засади державної освітньої політики, яка б ураховувала завдання та заходи впровадження сучасних ІКТ в навчальний процес, сприяла б набуттю новітніх навичок серед викладачів/вчителів для застосування ІКТ, підвищенню їхньої кваліфікації.

Література

1. Ukraine Data Explorer. Humanitarian operations. URL: <https://data.humdata.org/visualization/ukraine-humanitarian-operations/>
2. Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни – ЮНІСЕФ. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>
3. Кошкіна С. «Сергій Шкарлет: “Я не допущу освітнього мародерства”» // LB.UA. 2022. URL: https://lb.ua/news/2022/05/04/515617_sergiy_shkarlet_ya_dopushchu.html
4. European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)). Strasbourg, 2008. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>
5. Дорош М. Як розвивається медіаграмотність в Україні: вісім висновків зі щорічної конференції // Detector.Media. 2018. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/yak_rozvivaetsya_medialogramotnist_v_ukraini_visim_visnovkiv_zi_schorichnoi_konferentsii/
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонові, М. М. Слюсаревського // Detector.Media. Київ, 2016. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/
7. Про проведення всеукраїнського експерименту за темою «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» на базі навчальних закладів України»: Наказ МОН України №1199 від 18.08.2017. URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=5828>